

УДК: 351(338.24)(354)

Шляхи детінізації економічних процесів

С.О. БАРАНОВ

Національна академія державного управління при Президентові України,
м. Київ, Україна, E-mail: bambaros@ukr.net

Авторське резюме

Тіньова економіка охоплює всі фази суспільного відтворення – від виробництва до обміну, розподілу та споживання в будь-якій країні. Радикальне зменшення її масштабів та впливу на економічне зростання є одним з першочергових завдань державної політики в Україні. Для розробки ефективної політики детінізації національної економіки необхідно в першу чергу визначити, на яких основних принципах вона буде ґрунтуватися, та комплексну програму заходів, що слід реалізувати. Детінізація економіки має охоплювати блоки питань, пов'язаних з оподаткуванням, банківською сферою та боротьбою з корупцією. Акцентується увага на реформуванні банківського бізнесу. Важливим фактором успіху у детінізації є розвиток партнерства держави і бізнесу, політична підтримка цьому складному процесу, послідовність дій з реформування суспільства, уникнення популізму та покарання безвідповідальної діяльності посадовців, зміна менталітету громадян у напрямку усвідомлення громадянської позиції та причетності до загального процесу. Пропонуються публічні тендерні процедури у закупівлі державних та комунальних підприємств та результативні судові процеси над корупціонерами, посилення незалежності суддів від політичних процесів, налагодження роботи нещодавно створеного інституту фінансового омбудсмена та вдосконалення співпраці державних органів з громадськими інститутами.

Ключові слова: тіньова економіка, бюрократія, детінізація економіки, державна політика, податкові механізми, державне регулювання, корупція, тендерні процедури закупівель, бізнес.

Ways legalization of economic processes

S.O. BARANOV

National academy for public administration under the President of Ukraine,
Kyiv, Ukraine, E-mail: bambaros@ukr.net

Abstract

Shadow economy covers all phases of economic reproduction - from production to exchange, distribution and consumption in every country. Radical reduction of its scope and impact on economic growth is one of the priorities of the state policy in Ukraine. To develop effective policies on legalization of domestic economy author proposes first of all to define the basic principles on which it is based and comprehensive program of measures to be implemented. De-shadowing economy should include blocks of issues related to taxation, banking and combating corruption. Attention is focused on the reform of the banking business. An important factor in the success of legalization is the development of partnership between the state and business, political support for this complex process, the steps to reform society, punishment of irresponsible officials, avoidance of populism, and changeover of mentality of citizens towards civic awareness and involvement in the overall process. The author proposes public tender procedure for procurements by state and municipal enterprises and successful trials of corrupt, strengthen the independence of judges from political pressing, installation of the newly established Institute of Financial Ombudsman and improvement of cooperation of state agencies with public institutions.

Keywords: shadow economy, bureaucracy, de-shadowing of the economy, public policy, taxation arrangements, government regulation, corruption, tenders and procurements, business.

Постановка проблеми. Зростання тіньової економіки блокує ефективну державну політику регулювання економіки ринковими методами, деформуючи інструментарій грошово-кредитної та податкової політики, складає підґрунтя для існування корупції, завдає шкоди іміджу України на шляху її європейської інтеграції, погіршує інвестиційний клімат, деформує стосунки у суспільстві між державою й бізнесом. Законом України «Про основи національної безпеки» визначено, що тінізація національної економіки є загрозою національним інтересам України, її національній безпеці. У цьому зв'язку актуальною є розробка ефективних механізмів державного регулювання детінізації національної економіки. Все це об'єктивно зумовлює здійснення активних дій на державному рівні щодо детінізації економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням виведення економіки з тіні присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних учених. Зокрема, теоретичні та прикладні основи дослідження

тінізації висвітлено в наукових працях Бочі А. [1], О. Бурбело [2], З. Варналія [3], О. Засянської [6], І. Мазур [9], В.Предборського [11], Савіч О., Савіч І. та інших. Серед найбільш відомих зарубіжних авторів, що займаються проблематикою країн з перехідною економікою слід відзначити Ф. Шнайдера [16]. Особливо слід відзначити колективні доповіді вчених Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [15], Міжнародного центру перспективних досліджень [1] та Національного інституту стратегічних досліджень [14]. В основному увага приділяється шляхам у сфері податкової політики, відносин на ринку праці, системи регулювання ринків фінансових послуг, боротьби з корупцією та протидії злочинності. Разом з тим, у визначенні шляхів детінізації економіки переважають декларативність заходів, фрагментарний підхід та відсутність оцінок наслідків таких заходів.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних засад моделі побудови механізму державного регулюван-

ня детінізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про основи національної безпеки» визначено, що тінізація національної економіки загрожує національним інтересам України та її національній безпеці. Неefективна державна політика протидії тінізації економіки в Україні може призвести в умовах глобалізації до перетворення країни на своєрідну сприятливу зону для кримінальних ділків.

Більшість заходів з детінізації економіки України, запропонованих вітчизняними вченими та політиками, не були реалізовані або виконувалися частково, або згодом скасовувалися. Як справедливо відзначає О. Мойсеєнко [10] боротьба з тіньовою економікою, на ділі все закінчується лише полемікою. Частково тому, що неформальний сектор тісно переплетений з українською адміністративною машиною, і доходи окремих чиновників також зав'язані на тіньових потоках.

Не зацікавлені в цьому і великі фінансово-олігархічні групи, які вважають за краще зберігати свої капітали в офшорних юрисдикціях по всьому світу, оптимізуючи податки. Утім, якщо тиск на корпорації фактично ніде у світі не завершувався успіхом, оскільки оптимізація прибутку завжди буде природною ідеологією великого бізнесу, то скоротити корупційну складову в державному апараті можливо. На сьогодні серед теоретиків та політиків широко розповсюджено сприйняття детінізації як набір певних заходів, а не як процес, що приносить результати лише за умови послідовної роботи на рівні державних органів, громадськості і бізнесу.

Нами виділено три основні блоки таких пропозицій:

Блок 1. Податкова політика

До основних інструментів тінізації фінансових потоків відносять мінімізацію податкових зобов'язань, ухилення від оподаткування, виведення коштів за межі України, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та порушення бюджетних видатків [1]. На наш погляд, головні причини тінізації еко-

номіки наступні: занадто високі податки, марнотратство у витрачанні коштів платників податків, моральне самовиправдання тих осіб, що ухиляються від сплати податків, нікчемністю держави («провалами уряду»).

Основні заходи:

1) зменшення податкового навантаження, в т.ч. скорочення кількості обов'язкових платежів і податкових пільг.

Очікувані наслідки: забезпечення рівних умов для всіх платників податків і зменшення стимулів до зменшення випадків мінімізації податкових зобов'язань;

2) оптимізація повернення податку на додану вартість ПДВ для підтримки експорту та підвищення довіри бізнесу до держави.

Очікувані наслідки: зменшення стимулів до фальсифікацій та корупційних схем.

3) Зменшення єдиного страхового внеску (ЄСВ) з 36,77% до 14,71% – реалізовано в новому Законі України №219-VIII [5] – в залежності від рівня легалізації заробітку працівників. За новими правилами у роботодавця є можливість збільшити середню заробітну плату підприємству в 2,5 раза, не збільшуючи при цьому суму відрахувань ЄСВ. Тобто для тих, хто виводить заробітну плату своїх працівників з тіні або підвищує заробітну платню, навантаження на фонд оплати праці в розрахунку на 1 грн. зарплати пропорційно зменшується.

Очікувані наслідки: збільшення надходжень до бюджету, підвищення бази для нарахування пенсій.

4) Виявлення уповноваженими органами найманих працівників, які працювали без укладання трудових угод з працедавцями.

Очікувані наслідки: рахунок легалізації зайнятості (за даними Інституту економіки і прогнозування у 2012 р. частка працюючих «в тіні» складала 16,61% від усіх зайнятих [3]), збільшення надходжень до відповідних державних фондів.

5) Легалізація реальних оборотів бізнесу шляхом створення економічних

стимулів, зниження ставок оподаткування, разова податкова амністія.

Очікувані наслідки: за оцінками автора, легалізація доходів суб'єктів підприємництва дасть збільшення ВВП країни на 15-20%, забезпечить підвищення культури бізнесу, захищеності найманих працівників.

Блок 2. Боротьба з корупцією

6) Застосування публічних тендерних процедур у закупівлі державних та комунальних підприємств.

Очікувані наслідки: зниження цін на закупівлю товарів і послуг на 30-50%, підвищення прибутковості підприємств-постачальників, зниження соціальної нерівності у розподілі доходів та зростання інвестиційної привабливості національної економіки.

7) Публічні процеси над корупціонерами з винесенням суворих вироків залежно від масштабу злочину.

Очікувані наслідки: зниження мотивації посадових осіб на вчинення порушень закону та зростання інвестиційної привабливості національної економіки.

8) Розмежування держави й бізнесу, в т.ч. шляхом заборони пов'язаних осіб державних посадовців та народних депутатів на ведення підприємницької діяльності, спрощення реєстрації бізнесу та підвищення прозорості дозвільної системи, розвитку партнерства держави і бізнесу.

Очікувані наслідки: зниження мотивації посадових осіб на вчинення порушень закону та зростання інвестиційної привабливості національної економіки.

9) Реформування судової та правоохоронної системи задля забезпечення гарантій справедливого суду та виконання судових рішень ефективною державною програмою боротьби з організованою злочинністю, в тому числі і в економічній сфері, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя та забезпечення прозорості та неупередженості судових процесів.

Очікувані наслідки: захист прав власності, боротьба з рейдерством, зростання інвестиційної привабливості наці-

ональної економіки, соціальна стабільність.

10) Впровадження моделі відкритого електронного уряду.

Очікувані наслідки: підвищує прозорість рішень урядових структур та знижує ймовірність корупції.

11) Підвищення рівня правової культури населення, в т.ч. налагодження нещодавно створеного інституту фінансового омбудсмена, вдосконалення діяльності інститутів громадянського суспільства антикорупційної спрямованості, удосконалення співпраці державних органів з громадськими інститутами.

Очікувані наслідки: захищення прав громадян, підвищення інвестиційної привабливості України.

Блок 3. Реформа регулювання банків

12) Стимулювання поширення безготівкових розрахунків

Очікувані наслідки: контроль джерел доходів, виявлення фактів перевищення витрат приватними особами над доходами.

13) Підвищення прозорості діяльності Національного банку України, Фонду гарантування вкладів та Міністерства фінансів у питаннях державної підтримки банків, включаючи рефінансування банків, заходи впливу, націоналізацію банків, розпорядження активами неплатоспроможних банків, залучення до відповідальності банкірів (власників і керівників) неплатоспроможних банків, тимчасову адміністрацію.

Очікувані наслідки: створення стимулів для відповідальної діяльності банкірів, підвищення стійкості банків до стресів, зміцнення довіри до банків.

14) Розбудова ефективної системи повернення з-за кордону коштів та активів, отриманих злочинним шляхом внаслідок операцій з легалізації (відмивання) коштів та фінансування тероризму.

Очікувані наслідки: збільшення надходжень до державного бюджету.

Міжнародні експерти звертають увагу на те, що підвищення «податкової моралі» є «м'яким», але дуже важливим елементом в зборі бюджетних

надходжень, особливо в довгостроковому періоді. Як тільки люди отримають краще і пряме розуміння вартості та значимості їх платежів, вони будуть більш схильними до участі в системі [1].

Вони також зазначають, що боротись з тіньовою економікою слід із застосуванням правильного набору інструментів. Ці інструменти можна описати як поєднання «батоїв та пряників»: заходи, що роблять дотримання правил легшим і привабливішим («пряники») та заходи, що роблять зловживанням важкими та дорожчими («батої»).

Органам влади слід прагнути побудувати тонкий баланс між цими двома широкими інструментами. Будь-який дисбаланс між ними, наприклад через поставлення занадто великого акценту на один із них, може виявитись непродуктивним і не допоможе в досягненні бажаного результату. Хоча Україна

може здобути багато під час руху вздовж окреслених вище напрямків, слід зазначити, що швидка перемога над тіньовою економікою є неможливою.

Висновки. Державна політика щодо детінізації економіки України є складовою частиною загальної державної політики з регулювання економіки.

Вона потребує розробки та застосування набору інструментів, оцінки впливу (соціального та економічного ефектів) на реальний і фінансовий сектори економіки, стимулювання підприємницької активності. Важливим фактором успіху у детінізації є політична підтримка цього складного процесу, послідовність дій з реформування суспільства, уникнення популізму та покарання безвідповідальної діяльності посадовців, зміна менталітету громадян у напрямку усвідомлення громадянської позиції та причетності до загального процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. Міжнародний центр перспективних досліджень. – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf
2. Бурбело О.А. Детінізація економіки: (організаційно-правові проблеми): монографія / О.А. Бурбело, М.М. Калашніков. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. 191с.
3. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. – Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2014, № 1. – с. 46-55
4. Галасюк В. Зменшення ЄСВ - лише перший крок на шляху детінізації економіки. - 19.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/vgalasyuk/article/17501.aspx>
5. Закон України «Про внесення змін до розділу VIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (щодо зменшення навантаження на фонд оплати праці)» №219-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/219-viii>
6. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 76-84.
7. Тіньова економіка: Сутність, особливості та шляхи легалізації/ За редакцією З. С. Варналія, 2006.
8. Крамар О. Як досягнути добровільної детінізації економіки. – Тиждень. - 15 січня 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Economics/127648>
9. Мазур І. І. Детінізація економіки України: теорія та практика : моног. / І. І. Мазур. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. — 239 с.
10. Мойсеєнко О. Інфографіка: тіньова економіка в Європі й Україні. – 23 жовтня 2014 року. – Форбес Україна. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/nation/1381353-infografika-tinova-ekonomika-v-evropi-j-ukrayini>
11. Подмазко О.М. Формування політики детінізації національної економіки: принципи, цілі, завдання / Економічний простір. - №87, 2014. – с. 123-132.
12. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: Монографія. - К.: Кондор, 2005. - 613 с.
13. Савич О.В., Савич І.В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. – 2015, № 2. – Ефективна економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.>

economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827

14. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
15. Юрген Е., Бетлій О., Роберт К., Рікардо Дж. Пропозиції щодо детинізації економіки України. – Консультативна робота [PP/04/2011] Берлін/Київ, червень 2011 року. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work/?pid=2898
16. Schneider F., Buehn A. and Montenegro C.E. Shadow Economies All Over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999-2007, Washington, DC: World Bank (Policy Research Working Paper 5356). 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-wds.worldbank.org/>

REFERENCES:

1. *Bochi A., Povoroznyk V. Tin`ova ekonomika v Ukraini: pry`chy`ny` ta shlyaxy` podolannya. Mizhnarodny`j centr perspekty`vny`x doslidzhen` (The shadow economy in Ukraine: Causes and Cures. International Centre for Policy Studies) 2014:* http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf
2. *Burbelo O.A. Detinizaciya ekonomiky` : (organizacijno-pravovi problemy`) (Deshadow of Economy: (organizational and legal issues): monograph). Lugans`k, 2008. 191p.*
3. *Varnalij Z.S. Teorety`chni zasady` detinizaciyi ekonomiky` Ukrainy` (Theoretical basis of Deshadow of Economy of Ukraine). Vinnytsya, 2014, № 1. – p. 46-55*
4. *Galasyuk V. Zmshennyya YeSV - ly`she pershy`j krok na shlyaxu detinizaciyi ekonomiky` (Reduction of Single Contribution - only the first step towards legalization of the economy) 19.03.2015:* <http://blog.liga.net/user/vgalasyuk/article/17501.aspx>
5. *Zakon Ukrainy` «Pro vnesennyya zmin do rozdil`u VIII «Pry`kincevi ta perexidni polozhen`nya» Zakonu Ukrainy` «Pro zbir ta oblik yedy`nogo vnesku na zagal`noobov`yazkove derzhavne social`ne straxuvannya» (shhodo zmshennyya navantazhennyya na fond oplaty` praci)» #219-VIII (The Law of Ukraine «On Amendments to Section VIII» Transitional Provisions «Law of Ukraine» On the collection and accounting of a single fee for obligatory state social insurance «(to reduce burden on the payroll)» №219-VIII):* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/219-viii>
6. *Zasyans`ka O.V. Teorety`chni osnovy` borot`by` z tin`ovoyu ekonomikoyu // Aktual`ni problemy` ekonomiky` (The theoretical framework to combat the underground economy) – 2009. – № 5. – P. 76-84.*
7. *Varnalij Z.S. Tin`ova ekonomika: Sutnist`, osobly`vosti ta shlyaxy` (Shadow economy: the nature, characteristics and ways of legalization ‘) Kyiv, 2006.*
8. *Kramar O. Yak dosyagnuty` dobrovil`noyi detinizaciyi ekonomiky` (How to reach voluntary Deshadow of Economy):* <http://tyzhden.ua/Economics/127648>
9. *Mazur I. I. Detinizaciya ekonomiky` Ukrainy` : teoriya ta prakty`ka (Deshadow of Economy of Ukraine: Theory and Practice) Kyiv, «Ky`yivs`ky`j universy`tet», 2008. – 239 p.*
10. *Mojseyenko O. Infografika: tin`ova ekonomika v Yevropi`j Ukraini (Infographics: shadow economy in Europe and Ukraine):* <http://forbes.ua/ua/nation/1381353-infografika-tinova-ekonomika-v-evropi-j-ukrayini>
11. *Podmazko O.M. Formuvannya polity`ky` detinizaciyi nacional`noyi ekonomiky` : pry`ncy`py`, cili, zavdannyya / Ekonomichny`j prostir (Formation of the national economy legalization policy: principles, goals, objectives) - № 87, 2014. – P. 123-132.*
12. *Predbors`ky`j V.A. Detinizaciya ekonomiky` u konteksti transformacijny`x procesiv. Py`tannya teoriyi ta metodologiyi (Shadow Economy in the context of the transformation processes. Problems in the theory and methodology) Kyiv: Kondor, 2005. - 613 p.*
13. *Savy`ch O.V., Savy`ch I.V. Osnovni chy`nny`ky` ta shlyaxy` proty` diyi tinizaciyi ekonomiky` Ukrainy` (Key factors and ways of combating the shadow economy Ukraine) Kyiv, 2015, № 2:* <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>
14. *Ty`shhuk T. A., Xarazishvili Yu. M., Ivanov O. V. Tin`ova ekonomika v Ukraini: masshtaby` ta napryamy` podolannya: analit. dop. (The shadow economy in Ukraine: the scale and direction of overcoming). – Kyiv. : NISD, 2011. – 96 p.*
15. *Yurgen E., Betlij O., Robert K., Rikardo Dzh. Propozy`ciyi shhodo detinizaciyi ekonomiky` Ukrainy`. – Konsul`taty`vna robota [PP/04/2011] Berlin/Ky`yiv, cherven` 2011 roku. Insty`tut ekonomichny`x doslidzhen` ta polity`chny`x konsul`tacij (Proposals for reducing shadow economy in Ukraine. - Policy Paper [PP / 04/2011] Berlin / Kyiv, June 2011. Institute for Economic Research and Policy Consulting):* <http://www.ier.com.ua/ua/publications/>

sultancy_work/?pid=2898

16. Schneider F., Buehn A. and Montenegro S.E. Shadow Economies All Over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999-2007, Washington, DC: World Bank (Policy Research Working Paper 5356). 2009 [Elektronny`j resurs]. – Access mode: <http://www-wds.worldbank.org/>

Баранов Сергій Олександрович – аспірант

Національна академія державного управління при Президентові України

Адреса: 03057, м. Київ, вул. Ежена Потье, 20

E-mail: bambaros@ukr.net

Baranov Sergij Oleksandrovych – postgraduate

National academy for public administration under the President of Ukraine

Address: 20, Ezhena Pottier Str., Kyiv, 03057, Ukraine

E-mail: bambaros@ukr.net